

विस्तृत योजना, जनशक्ति, डढेलो निभाउने सामग्री, र सुरक्षित घेराको व्यवस्था गरी सञ्चालन गरिन्छ। वनलाई खण्डमा विभाजन गरी प्रत्येक खण्डका ज्वलनशील पदार्थ हटाइन्छ, र स्थानीय समुदाय, प्रशासन, तथा सुरक्षा निकायलाई जानकारी दिइन्छ। डढेलो नियन्त्रण सामग्रीसहित टोली गठन गरी योजनाबद्ध रूपमा नियन्त्रित आगो लगाइन्छ र काम सम्पन्न नभएसम्म टोली उक्त स्थानमा रहन्छ।

प्रतिरोधात्मक उपायहरू

डढेलो लागी सकेपछि नियन्त्रणका लागि गरिने सबै कृयाकलापहरू यसमा पर्दछन्।

• **डढेलो पत्ता लगाउने र संचार गर्ने** : डढेलो पत्ता लगाउन ठाउँ ठाउँमा अवलोकन टावर निर्माण, नियमित गस्ती, र डढेलो सिजनमा चौकीदारको व्यवस्था गर्नुपर्छ। डढेलो देखिएमा फोन, सिट्टी, दमाहा लगायतका संचार माध्यम प्रयोग गरी तुरुन्त सम्बन्धित निकायमा जानकारी दिनुपर्छ।

• **डढेलो निभाउने** : डढेलो नियन्त्रणको लागि प्रहरी, सेना,

वनकर्मचारी, शिक्षक, विद्यार्थी, वन उपभोक्ता समूह, स्थानीय युवा समूह, गैरसरकारी संस्था, नागरिक समाज र अन्य प्रतिनिधिहरूको सहभागिता सहित डढेलो नियन्त्रण

टोली गठन गरी तालिमको व्यवस्था गरिनु पर्छ। डढेलो नियन्त्रणका औजार जस्तै: दाँते, खुकुरी, हँसिया, कोदालो, बाल्टिन आदि) उपलब्ध गराइ र डढेलो निभाउन अघि औषधी, खाना, पानी, उपयुक्त कपडा, पंजा, ह्याट र उज्यालोको व्यवस्था मिलाउन पर्दछ। संवेदनशील क्षेत्रलाई अग्नि रेखा बनाएर छुट्ट्याई, हरियो स्याउला वा भिजेको बोराले पिटेर, पानी, माटो वा बालुवा प्रयोग गरेर डढेलो निभाउन सकिन्छ। डढेलो विरुद्ध समन्वयात्मक कार्य र संस्थागत क्षमता सुदृढीकरण गरि डढेलो अनुगमन प्रणाली स्थापना गर्न सकिन्छ।

• **पुनरुत्पादन**: डढेलो प्रभावित क्षेत्रको पुनरुत्पादनको लागि योजना तयार गरी तुरुन्त कार्यान्वयन गर्ने।

• **राहत**: डढेलोबाट प्रभावित व्यक्तिहरूलाई राहत र उपचारको व्यवस्था गर्ने।

• **विपरित दिशाबाट डढेलो लगाउने**: वनमा ठूलो डढेलो तीव्र गतिमा फैलिरहेको र निभाउन कठिन अवस्थामा, सुरक्षित स्थानमा अग्नि नियन्त्रण रेखा बनाई विपरित दिशाबाट नियन्त्रित रूपमा आगो लगाइन्छ। यस प्रक्रियामा डढेलो क्षेत्र र नियन्त्रण रेखाबीचको भागमा रहेका ज्वलनशील पदार्थलाई नियन्त्रणपूर्वक जलाइन्छ, जसले डढेलो ठोक्किएर अन्य क्षेत्रहरूमा फैलिन नदिई नियन्त्रणमा ल्याउँछ। डढेलो निभाउन आगोको नै प्रयोग गरिने यो कार्य कठिन र जोखिमपूर्ण भएता पनि राम्ररी गर्न सकेमा छिटो र प्रभावकारी हुन्छ।

वन डढेलोको नियन्त्रण गर्न आवश्यक सामग्रीहरू

भ्याफ्यापे (Fire Swatter)

दाँते (Fire Rake)

बन्चरोको साथमा प्वाल बनाउने हो (Axe-hoe)

सावेल (Shovel)

आगोमा लगाउने पञ्जा (Gloves)

आगोमा लगाउने बुट (Boot)

आगो सूट (Fire Suit)

पानी बोक्ने ब्याग (Back Pack Pump)

फेस मास्क (Face Mask)

हेल्मेट (Helmet)

प्राथमिक उपचार प्याक (First Aid Kit)

पानी तान्ने पम्प (Water Pump)

सन्दर्भ सामग्रीहरू

- वन विभाग २०७४. वन डढेलो जानकारी पुस्तिका, वन विभाग, बबरमहल, काठमाण्डौं।
- सुवेदी, पूर्णेश्वर. (२०७६). नेपालमा वन डढेलो व्यवस्थापन. डिभिजन वन कार्यालय, नवलपुर।

थप जानकारीको लागि:

फोन नं.: ०१-४००४९७६, ०१-४००४९८८

इमेल: rrn@rrn.org.np

वेबसाईट :

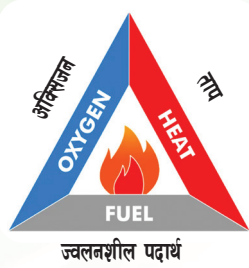
वन डढेलो : परिचय, रोकथाम तथा नियन्त्रणका उपायहरू

LOCALLY LED NATURE
CONSERVATION PROJECT
(LNCP)

परिचय

सरल रूपमा परिभाषित गर्नु पर्दा, वन जंगल, भिरपाखा, घाँसे मैदान तथा खरबारीमा हुने आगलागीलाई वन डहेलो भनिन्छ। वन जंगलमा डहेलो लाग्नको लागि अक्सिजन, ज्वलनशील पदार्थ र आगोको स्रोत आवश्यक पर्दछ। राम्रोसंग उपयोग गरेमा आगो वन व्यवस्थापनको एक औजार हो भने नियन्त्रण बाहिर गएमा वन विनाशको प्रमुख कारक तत्वमा पर्दछ। वन जंगलमा रहेका सुकेका पातपत्तिंगर तथा काठ दाउरा जस्ता ज्वलनशील पदार्थमा आगो शुरु भई बढ्दै गएर डहेलोमा रूपान्तरण हुन्छ। डहेलोका तत्वहरूलाई त्रिभुजको माध्यमबाट दायाँ चित्रमा देखाइएको छ।

वन डहेलोका कारणहरू प्राकृतिक

मानवीय : नेपालमा वन डहेलोको प्रमुख कारण मानव सृजित क्रियाकलापलाई मानिन्छ। मानवीय कारणले हुने वन डहेलोलाई वर्गीकरण गर्दा मानिसको लापरवाही, जानीबुझी वा उद्देश्यपूर्वक आगो लगाउँदा नियन्त्रण बाहिर गई डहेलो लाग्ने गरेको पाइन्छ।

लापरवाही :

जानीबुझी लगाउने डहेलो :

वन डहेलोका प्रकारहरू

क) सतही डहेलो:

भुईँको तह भन्दा माथि रहेको सम्पूर्ण वनस्पतीहरू जस्तै जंगलको पतकर, हागाँविगाँ, घाँस, भाडी बुट्यान,

पुनरुत्पादन वा विरुवा समेतलाई जलाउँछ। सतह डहेलो सबैभन्दा सामान्य प्रकारको डहेलो हो र सहज रूपमा नियन्त्रण गर्न सकिन्छ।

ख) जमिन डहेलो:

यस डहेलोले जमिनको सतहका साथै जमिन मुनि थुप्रिएर रहेका प्राङ्गारिक पदार्थ, जैविक तथा खनिज पदार्थ जल्दछन्। यस डहेलोमा स-साना विरुवाका साथै ठूला रूखहरूलाई समेत हानी पुग्दछ र नियन्त्रण गर्न गाह्रो हुन्छ।

ग) छत्र डहेलो:

यसमा रूखको छत्र, जमीनको बाहिरी, भित्री भाग नष्ट भई प्राङ्गारिक पदार्थ समेत जली ठुलो क्षति हुन्छ। यो डहेलो सतही डहेलोबाट सुरु भई विभिन्न कारक तत्वले गर्दा रूखको छत्र-छत्रमा डहेलो लाग्छ र माटो मुनिका प्राङ्गारिक पदार्थ, रूखका हाँगाविगाँ, बोटविरुवाहरू आंशिक वा पूर्ण रूपले जल्दछ। यस प्रकारको डहेलो कोणधारी वनमा लाग्ने सम्भावना बढी हुन्छ र नियन्त्रण गर्न पनि गाह्रो हुन्छ।

घ) उफ्रेर नयाँ स्थानमा लागेको आगो वा स्पट फायर

आगोको मुस्लोबाट उत्पन्न भएको फिल्टका वा बलेका कोईलाहरू तातो हावाको माध्यमले उडाएर मुख्य आगोको अगाडी पुऱ्याई बलेको नयाँ आगोहरू स्पट फायर हो। प्रत्येक स्पट फायरको तिब्रता स्थानमा आधारित हुन्छ र यो मुख्य आगो र यसको फैलावटमा निर्भर गर्दैन। स्पट फायरहरूको उपस्थिती र बढ्दो सम्भावना चरम आगोको स्वभावको सूचक हो।

वन डहेलोका असरहरू

वन डहेलोले समाज, वातावरण, अर्थतन्त्र, र पारिस्थितिक प्रणालीमा दीर्घकालीन र गम्भीर प्रभाव

पाउँछ। यसले मानव स्वास्थ्य, वनस्पति, वन्यजन्तु, माटो, र जलस्रोतमा नकारात्मक असर पुऱ्याउँछ। वन डहेलोको प्रमुख असरहरू यस प्रकारका छन्।

१. रूखविरुवामा असर:

- साना विरुवा, वीउ नष्ट हुने र रूखको बृद्धि कम हुने।
- ठूला रूखहरूमा घाउ पर्दै रोग र किराको आक्रमणको जोखिम हुने।
- काठ, दाउरा, र गैरकाष्ठ उत्पादनमा कमी आउने र पुनरुत्पादन क्षमतामा ह्रास आउने।

२. माटोमा असर:

- प्राङ्गारिक पदार्थ नष्ट भएर सतह नांगो हुने।
- पानी सोस्ने क्षमता घट्ने र माटोको उर्वराशक्ति कमजोर हुने।
- माटोको संरचना विग्रेर नाइट्रोजन भण्डारणमा कमी।

३. वन्यजन्तु र चराचुरुङ्गीमा असर :

- वन्यजन्तुका अण्डा, बच्चा र वासस्थान विनाश हुने।
- धुँवा र तातोले जनावर र चराचुरुङ्गीको स्वास्थ्यमा समस्या हुने।

४. प्रदूषण र जलवायुमा असर :

- वायु र पानी प्रदूषित हुने।
- डहेलोले कार्बन डाइअक्साइड जस्ता हरितगृह ग्यास उत्सर्जन गरी जलवायु परिवर्तनलाई तीव्र बनाउने।

५. जैविक विविधता र पारिस्थितिकीय प्रणालीमा असर:

- जैविक विविधता घट्ने र पारिस्थितिक सन्तुलन बिग्रने।
- जलस्रोत र वनको सौन्दर्यमा नकारात्मक असर।

डहेलो नियन्त्रणका उपायहरू प्रतिरक्षात्मक उपायहरू

• **प्रचारप्रसार :** डहेलोविरुद्ध जनचेतना अभिवृद्धि गर्न रेडियो, टेलिभिजन, नाटक, पोस्टर, गीत प्रतियोगिता, तालिम, गोष्ठी, र भ्रमणजस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरिनु पर्छ। हावा र आर्द्रताको आधारमा डहेलोको खतरनाक समयको पूर्वानुमान गरी सावधानी अपनाउने, डहेलोबाट हुने वार्षिक क्षतिको जानकारी सार्वजनिक गर्ने, हिउँदमा वन उपयोगकर्ताका लागि विशेष सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, र कानुनी दण्ड-जरिवाना तथा दीर्घकालीन क्षतिको बारेमा जनतालाई जानकारी गराउनु आवश्यक छ।

• **वन व्यवस्थापन :** वन क्षेत्रमा डहेलोको जोखिम न्यूनीकरणका लागि सडक, गोरेटो, वन पथ र अग्नीरेखामा रहेको सुकेको घाँसपात तथा काठ दाउराहरू नियमित रूपमा सफा गर्नुपर्छ। वनभित्रका सुकेका काठ दाउरा, घाँसपात, र रूखका हाँगाविगाँ हटाई वनलाई सफा राख्नुका साथै सदावहार प्रजातिका हरित पेटी निर्माण गर्नुपर्छ। पर्यटन, वनभोज स्थल र क्याम्पिङ साइट वरपर सरसफाइमा ध्यान दिनुका साथै सल्लाको खोटो संकलन गरिएका क्षेत्रमा रहेका सल्लाका पात र अन्य बल्ले पदार्थ हटाउनु आवश्यक छ। वृक्षारोपण क्षेत्रमा गोडमेल तथा सरसफाइ गर्दै वन संरक्षणका गतिविधिहरू नियमित कार्यान्वयन गर्नुपर्छ। डहेलो नियन्त्रणका लागि नियन्त्रित वन डहेलोको अभ्याससमेत गरिनुपर्छ।

• **नियन्त्रित डहेलो :** नियन्त्रित डहेलो वन व्यवस्थापनको योजनाबद्ध प्रक्रिया हो, जसले सुख्खा र गर्मी मौसममा हुने अनियन्त्रित डहेलोको जोखिम कम गर्दछ। यस प्रक्रिया जाडो महिनामा, उपयुक्त समय र मौसममा,

